

تحلیل فرآیند ادراک محیط باغ ایرانی براساس نظریه

روان‌شناسی بوم شناختی*

دکتر آزاده شاهچراغی**

تاریخ دریافت مقاله: ۸۸/۰۵/۲۰

تاریخ پذیرش نهایی: ۸۸/۰۹/۲۸

چکیده

مروری بر مطالعات محققان در خصوص بازخوانی و بازاندیشی باغ ایرانی نشان می‌دهد که تاکنون این بررسی‌ها عمدتاً با دورویکرد اصلی (اول: با پیش فرض استقلال شناسنده و موضوع مورد شناسایی (باغ)، دوم: با پیش فرض این همانی شناسنده و موضوع مورد شناسایی (باغ)) صورت گرفته است. در این تحقیق برای تحلیل فرآیند ادراک محیط باغ ایرانی با استفاده از یافته‌های علم روان‌شناسی محیط، رویکرد سومی مد نظر است که در آن تأثیر متقابل شناسنده و باغ بر یکدیگر بررسی شده و فرآیند ادراک محیط باغ ایرانی با روش تکوین استقرایی و به کارگیری قیاسی مقوله‌ها انجام گرفته است. در این راستا از نظریه‌های علوم رفتاری و نیز ادراک و شناخت اکولوژیک در فهم چگونگی ادراک محیط باغ و شناخت نظام‌های معنایی آن استفاده شده است. در نتیجه با تأکید بر اهمیت نظام تمرکز حواس در ایجاد خلوت مطلوب، فرآیند ادراکی "گسست محیطی - پیوست معنایی" را در باغ ایرانی تبیین می‌شود.

واژه‌های کلیدی

باغ ایرانی، روان‌شناسی محیط، انسان - طبیعت، ادراک محیط، مدل بوم شناختی ادراک

* جدول این مقاله برگرفته از رساله دکتری آزاده شاهچراغی با راهنمایی دکتر محمد نقی زاده و مشاوره دکتر سید غلامرضا اسلامی است که در تیرماه ۱۳۸۷ در دانشکده هنر و معماری واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی ارائه شده است.
** استادیار و عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران، ایران.
Email: shahcheraghi@srbiau.ac.ir

مقدمه

بروز بحران در ارتباط انسان با طبیعت به همراه تراکم جمعیتی و ازدحام اطلاعاتی در عصر کنونی، منجر به ایجاد محیط‌های پرتنش در زندگی شده است. از سوی دیگر یافته‌های اخیر در پژوهش‌های علم روانشناسی محیط در دو شاخه علوم رفتار محیطی و علوم ادراک و شناخت محیط، نشان می‌دهد، پاسخگویی به نیازهای انسان از جمله نیاز به خلوت، کسب آرامش، تأمل، خودآرزیایی و خودشکوفایی، برتنش زدایی و افزایش میزان بهداشت روان به صورت فردی و جمعی مؤثر است و حضور مناسب طبیعت در محیط کالبدی زندگی میزان بسیاری از بیماری‌های روانی، جسمی و اجتماعی در جوامع را کاهش می‌دهد.^۱

در این میان طراحان، معماران، برنامه‌ریزان و شهرسازان نیز ایده طراحی باغ‌های خانگی^۲، باغ‌های شفافبخش^۳، باغ-پارک‌های مشارکتی^۴ و باغ‌های محصور عمومی^۵ در شهر را برای پاسخ‌گویی به نیازهای روان‌شناختی و ارتباط با طبیعت برای شهروندان مطرح کرده‌اند. در همین راستا بسیاری از محققین نیز "باغ ایرانی" را مورد مطالعه قرار داده‌اند.

مروری بر نظریات محققان در بخش بازخوانی و بازاندیشی باغ ایرانی نشان می‌دهد اغلب پژوهشگران و باغ‌شناسان، علاوه بر معرفی ویژگی‌های کالبدی باغ ایرانی همواره بر نظام‌های معنایی و تأثیرات روانی^۶ محیط باغ بر انسان تأکید کرده‌اند و به تأثیر محیط باغ در ایجاد حس آرامش در انسان و نیز دعوت به تأمل و اندیشه، اشاره کرده‌اند. اما تا کنون در مورد چگونگی چنین تأثیری سخنی مطرح نشده، نظر مشخصی در این زمینه ارائه نگردیده است.

در این تحقیق تلاش شده تا برای یافتن پاسخ پرسش فوق از نظریه‌های روان‌شناسی بوم‌شناختی محیط، بطور روشمند استفاده گردد تا بتواند به معماران، شهرسازان و طراحان علاقمند به بازآفرینی باغ محصور ایرانی در محیط کالبدی شهرها و کلان‌شهرهای معاصر، راهکارهایی را معرفی نماید. در این راستا نظام تمرکز حواس به عنوان یکی از نظام‌های پیوند دهنده نظام‌های کالبدی و نظام‌های معنایی باغ ایرانی بررسی گردیده است.

روش تحقیق

در این تحقیق، شیوه تحلیل محتوای کیفی^۷ به کار گرفته شده است. برای تحلیل محتوای کیفی دو شیوه "تکوین استقرایی مقوله‌ها"^۸ و "به کارگیری قیاسی مقوله‌ها"^۹ استفاده شده که بر مبنای پژوهش‌ها و تحقیقات منتشر شده در این زمینه استوار است.

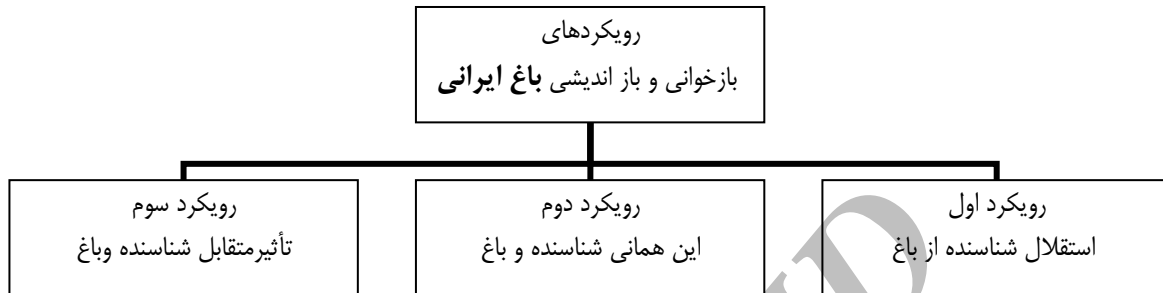
تعریف باغ ایرانی

باغ ایرانی پدیده‌ای فرهنگی، تاریخی، کالبدی در سرزمین ایران است و معمولاً به صورت محدوده‌ای محصور که در آن گیاه، آب و ابنیه در نظام معماری مشخصی باهم تلفیق می‌شوند و محیطی مطلوب، ایمن و آسوده برای انسان به وجود می‌آورد، ساخته می‌شود. در دائرة المعارف اسلامی در توضیح واژه باغ آمده: "محوطه‌ای غالباً محصور، ساخته انسان با بهره‌گیری از گل و گیاه و درخت و آب و بناهای ویژه که بر قواعد هندسی و باورها مبتنی است" (دائرة المعارف اسلامی، ۱۳۸۱، ص ۲۰۶).

رویکردهای تحلیلی باغ ایرانی در پژوهش‌های پنجاه سال اخیر

آنچه بازخوانی و بازاندیشی باغ ایرانی در تحقیقات معاصر را از دوران پیشین متمایز می‌کند، آن است که در آثار مکتوب گذشته مانند سفرنامه‌های سیاحان بیشتر با توصیفات از این پدیده و جوانب آن روبرو هستیم، اما در دنیای کنونی عرصه تحقیق در علوم

گوناگون برای تدقیق موضوع تحقیق، محقق با رویکرد و یا نگرشی خاص به اثر معماری می‌نگرد.^{۱۰} به همین سبب در بازخوانی و بازاندیشی باغ ایرانی توسط محققین نیز، نگرش‌های مشخص و متنوعی مشهود است از جمله نگرش شکلی، فضاگرا، اقلیمی، معناگرا و کارکردگرا. به طور کلی پژوهش‌های معاصر درباره باغ ایرانی را می‌توان در دودسته از رویکردهای مشخص معرفی کرد (نمودار ۱). این تحقیق در دسته سوم رویکردها به بازخوانی، بازاندیشی و بازشناسی باغ پرداخته است.

مأخذ: نگارنده

نمودار ۱- رویکرد های بازخوانی و بازاندیشی باغ ایرانی

رویکرد اول: استقلال شناسنده و موضوع مورد شناسایی (باغ)

بازخوانی باغ ایرانی از دیدگاه‌هایی با پیش فرض استقلال شناسنده و موضوع مورد شناسایی، ریشه در جدا دانستن ذهن و ماده یا مشاهده گر و مشاهده شونده دارد که رویکردی است دوگانه نگر و قائل به جدایی جسم و ذهن. در این رویکرد هر چیزی فقط از جهت نسبت و رابطه‌اش با انسان، معنا می‌یابد و مفید بودن و کارایی آن پدیده برای انسان، معیار ارزیابی و ارزش‌یابی است. آن چه در جمع‌بندی بازخوانی باغ ایرانی در رویکردهایی با این پیش فرض حاصل می‌شود ایجاد نوعی چندنگری است. بنابراین به نظر می‌رسد باید جایگاه انسان در باغ را در خلال تحقیقات در رویکردهایی که شناسنده و باغ را از هم جدا نمی‌داند، جست. جدول شماره ۱ بطور خلاصه مهمترین نتایج تحقیقات این رویکرد را معرفی کرده است.

۱- رویکرد اقلیمی	باغ به عنوان آسایشگاه اقلیمی
۲- رویکرد شکلی	شکل باغ ایرانی
	طرح چهارباغ- طرح سه محوری
	تلفیق شیعی- حجم/ شیعی- فضای خای/ ترکیب دو حالت مذکور
۳- رویکرد تاریخی- تسلسلی	اجراء بصری شکل باغ
	قواعد پیونددهنده اجزاء شکلی
۴- رویکرد فضاگرا	دسته بندی باغ (براساس شهر- دوره تاریخی) تحول کالبدی نامحسوس طی ۲۵۰۰ سال
	مستند نگاری
۵- رویکرد فرهنگی- اجتماعی	باغ ایرانی کهن الگواست نه گونه.
	گونه شناسی
۶- رویکرد معنایی	فضای پیوسته/ تداوم فضایی/ فضای بینابین/ وسعت مجازی (بیکرانگی فضا)
۷- رویکرد فلسفی	باغ پیوندفرخنده زیبایی و سودمندی/ محل تجمع و گفتگو/ نماد فرهنگی و قدرت سیاسی
۸- رویکرد زبان شناسی و نشانه شناسی	پتری داتزا- محصور از گزند اهریمن- باغ بهشت قرآنی- باغ به مثابه وجه باطنی خلقت
	دگر جا / هتروتوپیا
۹- رویکرد زبان شناسی و نشانه شناسی	آفرینش جهان انشایی در اقلیم گرم و خشک ایران

مأخذ: شاهچراغی، ۱۳۸۷، ص ۱۰۱

جدول شماره ۱- رویکرد اول: بازخوانی باغ ایرانی با پیش فرض استقلال شناسنده و موضوع مورد شناسایی

رویکرد دوم: این همانی شناسنده و موضوع موردشناسایی (باغ)

از دیدگاه پدیدارشناسی، شناسنده از موضوع موردشناسایی جدا نیست و در بررسی و شناخت باغ به عنوان یک مکان و نیز به منظور تأمل در ماهیت و چیستی باغ، نباید انسان را از آن جدا کرد. محققانی که از این دیدگاه به بررسی باغ پرداخته‌اند، با استفاده از نظریات هایدگر و یا نوربرگ شولتز^{۱۱}، به مکاشفه چیستی باغ پرداخته‌اند و بر اساس این نظریات باغ ایرانی را **رویداد از آن خود کننده** دانسته‌اند، اما دسته دیگری از محققین نیز با همین روش، باغ را در **متن فرهنگ ایرانی**، بازخوانی کرده‌اند.^{۱۲} بنابراین **اشتراک مباحثی** که در این رویکرد آمده است در **"بازگشتن به خود چیزها"** است.^{۱۳} در تحقیقات با رویکرد دوم نوعی **هم‌نگری**، دیده می‌شود که در آن، چه در فلسفه هایدگر، سهروردی و ملاصدرا، با عالمی یکپارچه که همه اجزاء آن در تعامل بایکدیگر پیوند یافته و یک کل را پدید می‌آورند، مواجه هستیم به تعبیری **هریک یکپارچگی عالم هستی و وحدت وجود را در چهره‌ای می‌بیند** (جدول شماره ۲).

باغ همچون رویداد از آن خودکننده	۱- پدیدارشناسی فلسفی براساس نظریات هایدگر	پدیدارشناسی
باغ ایرانی به مثابه آشکارگی هستی - از طریق گردآوری و محصوریت		
باغ ایرانی به مثابه قرائت مکان - بیان معانی فهمیده شده توسط انسان		
باغ ایرانی تسلیم ساختن طبیعت نیست بلکه آزادکردن آن است تا خود، آنچه هست، باشد.		
این همانی انسان / طبیعت / باغ راز آرامش، حضورزنده بودن باغ نزد انسان	۲- پدیدارشناسی عرفانی بر مبنای حکمت مینوی	
اقلیم هشتم - عالم خیال - عالم اجسام لطیف.		
باغ به مثابه جهان مابین عقل و انتزاع - حواس و برهان		
باغ ایرانی به مثابه جهانی که شهودحق را میسر می‌کند.	۳- پدیدارشناسی علمی بر مبنای نظریه شعور کیهانی	
باغ ایرانی، میدان انرژی هوشمند است.		
میدان‌های الکترومغناطیس انسان و باغ هم جهت است.		

جدول شماره ۲- رویکرد دوم: بازخوانی باغ ایرانی با پیش فرض این همانی شناسنده موضوع مورد شناسایی مأخذ: شاهچراغی، ۱۳۸۷، ص ۱۰۳

رویکرد سوم: بررسی تاثیر متقابل شناسنده و موضوع مورد شناسایی (باغ)

در این رویکرد ویژگی‌های هر کدام از موضوعات انسان و باغ هم جداگانه و هم در ارتباط با هم مدنظر است. به طوری که از یافته‌ها و نظریه‌های علم روان‌شناسی محیط، در مطالعه چگونگی این تاثیر و تأثر استفاده می‌گردد. تحقیقاتی که شناسنده را از باغ مستقل فرض می‌کنند (رویکرد اول) ویژگی‌های باغ را در اختیار محقق می‌گذارد و تحقیقات علوم انسانی نیز ویژگی‌هایی از انسان با وجوه مختلفی مثل فرهنگ، نیازها، خواست‌هایش را مطرح می‌کند. در نهایت چگونگی تاثیر متقابل انسان و باغ بر یکدیگر مورد مطالعه قرار می‌گیرد.

این تحقیق با رویکرد سوم انجام شده است زیرا آگاهی از چگونگی تاثیر متقابل انسان و باغ است که می‌تواند هم راهکارهایی برای اصلاح شیوه‌های طراحی در اختیار طراحان قرار دهد، هم امکان پذیری بازآفرینی باغ در محیط‌های کالبدی کنونی (به ویژه در شهرها و کلان شهرها) را بررسی کند و نیز جایگاه آنرا در مدل‌های برنامه ریزی و توسعه‌ای مشخص نماید. برای تحقق این امر از نظریه روان‌شناسی بوم شناختی استفاده شده است.

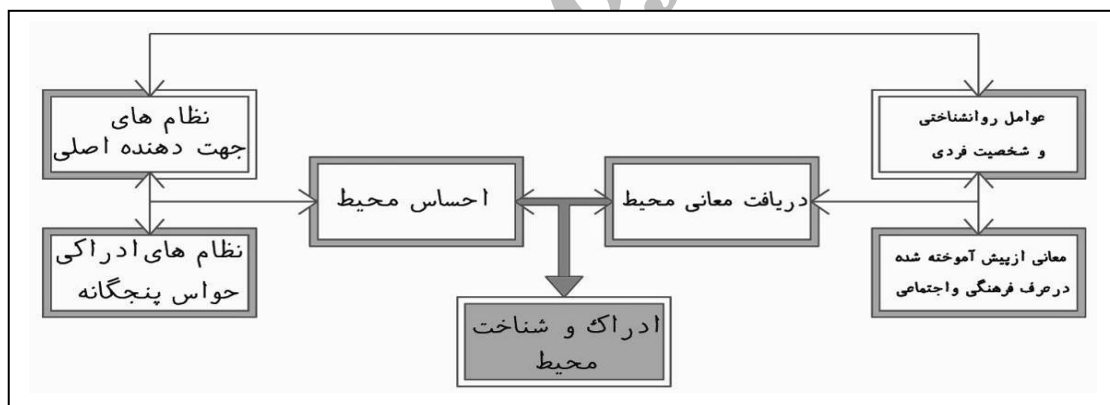
مدل بوم شناختی "ادراک" و شناخت

ادراک و شناخت^{۱۵} دو مفهوم متمایز هستند. ادراک ساز و کار برونی فرآیندی است که مربوط به چگونگی تحریکات اعضای حسی و جمع‌آوری اطلاعات است و شناخت ساز و کار درونی فرآیند و نحوه تأثیر تجارب پیشین، عوامل روان شناختی (مانند

انگیزه‌ها، ارزش‌ها) و **شخصیتی**^{۱۶} (درون نگر یا برون نگر) افراد، در تعبیر و تفسیر آن اطلاعات حسی است.^{۱۷} در روان‌شناسی محیط "برمرتب و درهم تنیده بودن ادراک، شناخت و شرایط محیطی تأکید می‌شود و این پیوستگی به ویژه هنگامی آشکار می‌شود که ادراک اشیاء را از ادراک محیط تفکیک کنیم" (مرتضوی، ۱۳۸۰، ۶۶). میزان اطلاعات و آگاهی‌های دریافتی از محیط، به تنوع و درجه تضاد **اطلاعات حسی** بدست آمده و چگونگی تفکیک آنها از یکدیگر، یعنی به چگونگی ردیابی الگوها بستگی دارد. این کار به کمک تمام حواس و به درجات متفاوتی امکان پذیر است. اگر چه همه آنها نمی‌توانند مستقیماً در تفکر و استدلال مورد استفاده قرار گیرند.

به طور خلاصه می‌توان گفت که نظریه بوم‌شناختی ادراک، اطلاعات دریافتی از محیط توسط **حواس پنجگانه** و نیز ویژگی‌های **نظام‌های جهت دهنده** و حرکتی اصلی در محیط را مبنای اصلی نظام ادراکی انسان می‌داند. به بیانی دیگر "رویکرد بوم‌شناختی ادراک فرض می‌کند که تمام استفاده‌های بالقوه معانی احتمالی یک شیئی به طور مستقیم در شعاع دیدگان و یا در ساختار اطلاعات غیربصری و قابل دریافت توسط نظام‌های دیگر ادراکی قابل درک هستند. فرد باید بداند- و در بیشتر موارد می‌آموزد- که به دنبال چه چیز باشد، ادراک معنا مبتنی بر طرح واره‌های ذهنی است" (نگ، ۱۹۸۷، ص ۱۰۸).

بر اساس مدل بوم‌شناختی ادراک معنی و مفهوم آنچه احساس و ادراک می‌شود پیش از آن در عرف فرهنگی اجتماعی هر محیط آموخته شده‌اند. به بیانی دیگر ویژگی‌های الگوی محیط ساخته شده، با حواس پنجگانه و با توجه به **نظام جهت دهنده احساس و ادراک می‌شود اما معانی باید آموخته شوند**. گاهی اوقات فرایند یادگیری روشن است و عرف اجتماعی به طور طبیعی از طریق فرایندهای اجتماع پذیری آموخته می‌شود. تداعی معانی هم آموختنی است.

استخراج و تدوین: نگارنده

نمودار ۲- مدل بوم‌شناختی ادراک و شناخت محیط

در علوم ادراک و شناخت محیط، نظریه بوم‌شناختی ادراک بر اهمیت **نظام‌های جهت دهنده محیط و نظام ادراکی حواس پنجگانه** در محیط تأکید می‌کند. (جدول شماره ۳) این موضوع دقیقاً بحثی است که معماران و طراحان از دوران معماری مدرن تاکنون کمتر به آن پرداخته‌اند و با یکسونگری بر اساس ادراک شکل و فرم و رنگ و بافت، به نظم دهی دیگر حواس انسان در محیط اهمیتی ندادند. از نظر روان‌شناسی بوم‌شناختی **زیبایی‌شناسی محیط بر مبنای لذت بخشی محیط شکل می‌گیرد که آن نیز ریشه در ارزش‌های حسی و ارضای حواس پنجگانه انسان دارد و معنای محیط نیز امری آموختنی است که فرد در بطن فرهنگی جامعه می‌آموزد.**

در این مباحث آنچه اهمیت دارد این است که طراحی با توجه به یافته‌های نظریه بوم‌شناسی ادراک مبنی بر توجه مناسب به **نظام ادراکی حواس پنجگانه و نظام‌های جهت دهنده** و پدید آوردن غنای حسی در محیط، می‌تواند از یک سو **قابلیت و کیفیت**

دعوت کنندگی^{۱۸} برای محیط پدید آورد و فرد را به تأمل، خودسنجی، خود ارزیابی و بر اساس مدل انسانی مازلو به خود شکوفایی دعوت نماید.

از سویی دیگر تحلیل محیط براساس نظام‌های جهت دهنده و نظام ادراکی حواس پنجگانه می‌تواند نشان دهد که چگونه یک غنای حسی، معانی از پیش آموخته و از پیش تجربه شده را برای فرد تداعی کند که براساس نظریه تعادل اگر این معانی خوشایند باشند فرد ادراکی خوشایند و لذت بخش خواهد داشت و محیط را واجد زیبایی ارزیابی خواهد کرد. این مباحث و نظریات در فهم محیط باغ ایرانی، محصوریت، حس خلوت و کاهش اضطراب و نیز چگونگی ارتباط میان نظام‌ها معنایی و نظام‌های کالبدی آن مورد استفاده قرار گرفته است.

در جدول حواس چندگانه به عنوان نظام ادراکی در نظر گرفته شده است.

نام	شیوه توجه	واحدهای دریافت‌کننده	آنتومی اندام	فعالیت اندام	حواس در دسترس	اطلاعات خارجی قابل دریافت
نظام‌های جهت‌دهنده اصلی	جهت‌گیری کلی	گیرنده‌های مکانیکی	اندام‌های دهلیزی	تعادل بدن	نیروهای جاذبه و شتاب	جهت جاذبه، تحت فشار قرار گرفتن
نظام شنوایی	گوش دادن	گیرنده‌های مکانیکی	اندام‌های حلزونی با گوش درونی و گوش بیرونی	توجه به صدا	ارتعاش در هوا	ماهیت و موقعیت رویدادهای ارتعاشی
نظام لامسه	لمس کردن	گیرنده‌های مکانیکی و احتمالاً گیرنده‌های حرارتی	پوست (شامل ضامنم و گشودگی‌ها)، اتصالات (شامل رباط‌ها)، عضلات (شامل زردپی‌ها)	اکتشافات گوناگون	تغییر شکل بافت‌ها، شکل‌گیری اتصالات، جمع شدن بافت عضلات	تماس با زمین، رویارویی مکانیکی، اشکال اشیاء، حالاتی چون سختی یا چسبندگی مواد
نظام چشایی-بوایی	بویدن	گیرنده‌های شیمیایی	حفره بویایی (بینی)	استشمام کردن	ترکیب واسطه	ماهیت منبع مواد فزائر
	چشیدن	گیرنده‌های شیمیایی و مکانیکی	حفره دهانی (دهان)	مزه کردن	ترکیب مواد خوراکی	ارزشهای مواد غذایی و شیمیایی
نظام بصری	نگاه کردن	گیرنده‌های نوری	مکانیزم چشمی (چشم‌ها با عضله‌های بیرونی و درونی که به اندام‌های دهلیزی سر و کل بدن ارتباط دارند)	تطابق، سازگاری مردمک، تثبیت، همگرایی، کاوش	متغیرهای ساختاری در نور محیطی	هر چیزی که بتواند توسط متغیرهای ساختار بینایی تشخیص داده شود (اطلاعات مربوط به اشیاء، حیوانات، حرکات، رویدادها و مکان‌ها)

باغ ایرانی

در باغ ایرانی نظام معماری باغ، انتظام دهنده، نظام‌های کارکردی، کالبدی (آب، کاشت، استقرار ابنیه) و نظام‌های معنایی^{۱۹} است. همچنین نظام منظر، نظام سایه و نظام آواها، منتج از کیفیت تلفیق و آمیختگی نظام‌های کالبدی یاد شده بوده و مختص باغ ایرانی است.

اغلب پژوهشگران تأکید می‌کنند "درباغ ایرانی نهایت مادی به بی‌نهایت معنوی ارتقاء می‌یابد. باغ تا آن جا که ممکن است ساده و روشن شکل می‌گیرد و ابهامی "مادی" در رابطه انسان و فضا باقی نمی‌گذارد" (میرفندرسکی، ۱۳۸۳، ص ۱۰). در واقع چنین بیان می‌شود که "باغ ایرانی میان کنش میان شکل و سطح است و فضایی پاک، غرق آرامش و خالی از هرتنش و [محیطی] تفکرانگیز پدید می‌آورد" (اردلان و بختیار، ۱۳۸۳، ص ۶۸) و می‌توان گفت که کیفیت آرامش، آسایش و "محلّی برای غور، اندیشه^{۲۰}"، تفکر، تأمل و "تخیل خلاق"^{۲۱}، به وسیله عدد، هندسه، رنگ و ماده یعنی عناصر کالبدی به حیطه حواس انسانی درآمده است. چرا که تمامی این کیفیات در "فرآیند استنباط ذهنیات از عینیات قرار می‌گیرد و زمینه درک و فهم باغ ایرانی فراهم می‌شود" (میرفندرسکی، ۱۳۸۳، ص ۱۰). در این فرآیند و در حرکت از عینیات به ذهنیات، کالبد به معنا و جسم به مفهوم، است که "دیدار عالم مینوی و نیوشایی آوای درون هستی" امکان پذیر می‌شود چرا که "باغ آشکارگی هستی است و آشکارگی هستی امکان شنیدن آوای هستی را می‌دهد" (دادبه، ۱۳۸۳، ص ۳۳). شنیدن آوای هستی، مستلزم شنیدن آوای درون است و این خود، نیز باتأمل، غور، اندیشه و درون‌نگری حاصل می‌شود. پس درباغ ایرانی "درعین آن که در مکان زمینی قرار یافته‌ایم بدون فرافکنی ذهنی و جدایی پندارگرایانه (متافیزیکی) آدمی با ساحت مقدس مرتبط می‌شود. این حس چندین‌گونگی چند ساحتی و تعلیق فضا، حس ملکوتی از جداشدن، آرامش وابدیت ایجاد می‌کند و با بافت مکرر خود در طراحی به نوعی معنا را از سلسله مراتب بیرون می‌کشد و به جهت اهمیت اجزای و عناصر و ظهور مکرر آن‌ها در تمامی عرصه طرح، آدمی را به معنی وحدت وجود می‌رساند" (دادبه، ۱۳۸۳، ص ۳۳). چرا که "باغ ایرانی هم تجربه ای جسمانی و هم تجربه ای روحانی است. در آن رایحه گیاهان شاداب، نوای آب و پرندگان، بافت کاشی صاف و زمین مرطوب و مزه میوه‌های آفتاب پرورده، منظره گل‌ها و موزاییک‌های رنگارنگی را که در آینه حوض‌های آرام انعکاس یافته‌اند، برجسته است. این ویژگی‌ها هم زمان در نمادین و انتزاعی‌ترین سطح و در مستقیم‌ترین سطح تجربی وجود دارند" (هرژگ، ۱۳۷۶، ص ۴۹).

محیط باغ ایرانی به طور هم زمان به همه حواس پنجگانه انسان می‌پردازد، هم به تجربه مستقیم انسان در می‌آید و هم به طور هم زمان باشنده در باغ را به سطحی انتزاعی و نمادین از مفاهیم و معانی هدایت می‌کند. اما در حقیقت این خود انسان است که در شکل دادن به محیط مساعد و مطلوب، دخالت دارد. در واقع طبیعت بکر بر اساس تکرار قانون طبیعت شکل می‌گیرد اما محیط باغ براساس "خواست" انسان انتظام می‌یابد و "خواست" رویدادی تاریخی، متغیر، هدفمند و قابل کنترل است. "خواست به مثابه اداره آگاه باهدف دگرگون کردن محیط نامساعد در ایجاد باغ، متکی به قدرت و تصمیم، مهارت، دانش و پاکی روان سازندگان است که به طور هدفمند و تابع وضعیت طبیعی عمل می‌کند" (میرفندرسکی، ۱۳۸۳، ص ۱۰). پس نظام تمرکز حواس در باغ نیز هم برخاسته از خاصیت عناصر طبیعی و مصنوع درون باغ است و هم منتج از "خواست"، طراح و سازنده باغ است.

مقایسه تطبیقی مدل بوم‌شناختی ادراک با فرآیند ادراک محیط باغ ایرانی

نظام جهت دهنده اصلی

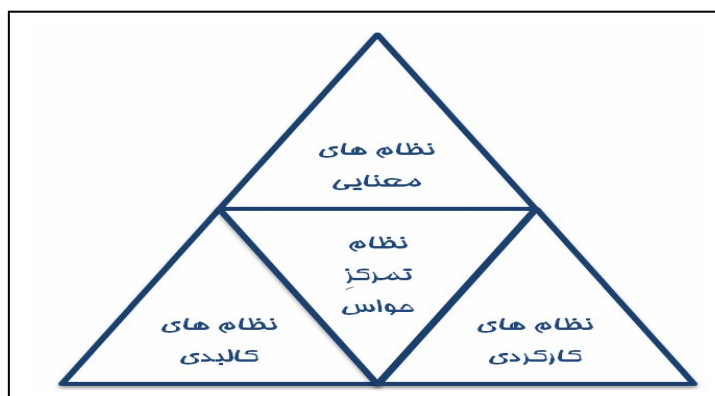
در باغ ایرانی نظام ساختارهندسی، محورهای حرکتی مستقیم و گاه متقاطع (عمود بر هم) را معین می‌کند. "حرکت مستقیم در محیط احساس هدف‌دار بودن، فوریت، تأمل" به انسان می‌دهد. شیب زمین درباغ ایرانی اهمیت دارد. ورودی در قسمت پایین (پست‌تر) و کوشک در قسمت بالا (مرتفع‌تر) قرار می‌گیرد. جهت حرکت آب نیز خلاف جهت حرکت انسان از سمت سردر ورودی

به سمت کوشک است. "حرکت به سمت بالا در محیط، (حالت صعودی) احساس اکتشاف، انگیزه برای بالاتر رفتن، را به همراه دارد. "انسان به طور ذاتی میل دارد به سمت "هدف‌ها، یعنی نشانه‌های حسی حرکت کند در حرکت به سمت هدف، معمولاً آسان‌ترین مسیر را انتخاب می‌کند و تمایل دارد تا زمانی که مجبور نشده است، از حرکت در جهتی مشخص منحرف نشود" همچنین تنوع (مثلاً حرکت از سایه به آفتاب) نیز برای انسان خوشایند است. با حرکت در محورهای اصلی و فرعی باغ ایرانی، انسان در یک حرکت مستقیم به سمت هدفی (معمولاً در قسمتی مرتفع‌تر که کوشک قرار دارد)، منظری از آب روان را که در خلاف جهت حرکت وی در حال عبور، ریزش، جهش یا پراکنش است رامشاهده می‌کند. ضمن آن که بازی نور و سایه، عطر گیاهان، لمس خنکی هوا، تمامی حواس پنجگانه وی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. بنابراین نظام ساختار هندسی باغ ایرانی، محورهای مستقیم و هدفمند را تعریف می‌کند که بر اساس تحقیقات انجام شده در روان‌شناسی محیط، این گونه مسیرها، احساس هدفدار بودن، تأمل و اکتشاف را به انسان می‌دهد. نظام جهت دهنده اصلی در باغ ایرانی به همراه نظام تمرکز حواس، محیط مساعد برای خلوت مطلوب، کسب آرامش و تأمل برای انسان پدیدمی‌آورد.^{۳۳}

تشکیل نظام تمرکز حواس و پیکره مند شدن محرک های محیطی حواس پنجگانه در باغ ایرانی

هنگام حضور انسان در باغ ایرانی تمامی حواس پنجگانه انسان، در ادراک محیط به کار گرفته می‌شود. این موضوع نه تنها اتفاقی و یا برخاسته از ویژگی‌های طبیعت نیست بلکه در باغ ایرانی، عناصر طبیعی و مصنوع به طرز ویژه‌ای متناسب با حواس پنجگانه انسان طراحی و مستقر شده‌اند. باید توضیح داد که در طبیعت بکر و دست نخورده نیز حواس پنجگانه انسان به کار گرفته می‌شود اما در باغ ایرانی براساس **خواست** انسان حواس بینایی، شنوایی، بویایی، لامسه و چشایی، تحت تأثیر قرار می‌گیرد. حواس پنجگانه، به صورت هدفمند و با به کارگیری تکنیک‌های مشخص، به طرز متمایز و تشدید یافته‌ای (نسبت به طبیعت بکر) به کار گرفته می‌شود. در واقع حواس پنجگانه انسان در باغ ایرانی، پیکره مند است. نظام معماری باغ ایرانی، انتظام دادن و پیکره‌مند کردن به همه پنج حواس انسان در باغ را برعهده دارد.

در باغ ایرانی، ساختار هندسی و تمامی اجزاء و عناصر محیط بگونه‌ای طرح اندازی شده است که نظام تمرکز حواس را به وجود می‌آورد. نظام معماری که تمامی نظام‌های کالبدی باغ، یعنی نظام ساختار هندسی، نظام کاشت، نظام آب، نظام استقرار ابنیه، را نظام سایه، نظام منظر و نظام آواها را ساماندهی می‌کند و انتظام می‌بخشد، در محیط آن نظام تمرکز حواس را نیز پدید می‌آورد. در واقع تمامی نظام‌های کالبدی یاد شده، بر حواس پنجگانه انسان تأثیر مستقیم، مشخص و تعریف شده‌ای دارد. اما نکته قابل توجه و مهم اینجاست که این نظام‌های کالبدی به طور هم زمان با هم تحریک حواس پنجگانه انسان را (به طور مطلوبی) تشدید می‌کنند. که در جدول شماره ۴ هر یک از نظام‌های کالبدی آب، کاشت و استقرار ابنیه در باغ ایرانی و چگونگی تحت تأثیر قراردادن حواس پنجگانه انسان در آن تشریح شده است. همچنین بر نظام کالبدی ساختار هندسی باغ ایرانی که تعریف کننده نظام جهت دهنده اصلی در باغ است، بررسی شده است.

نمودار ۳- نظام تمرکز حواس به عنوان یکی از نظام های معماری باغ ایرانی
مأخذ: نگارنده

تأثیر نظام تمرکز حواس بر احساس محصوریت در باغ ایرانی

در باغ ایرانی نظام تمرکز حواس که منتج از تأثیر همزمان نظام جهت دهنده اصلی به همراه نظام ادراکی حواس پنجگانه است، بر احساس و ادراک محصوریت در فضای باغ توسط انسان تأکید می‌کند.

همواره در پژوهش‌های منتشر شده در مورد باغ ایرانی، محققان، دیوار پیرامونی آن را اصلی‌ترین عامل در ایجاد محصوریت و حس خلوت معرفی کرده‌اند.^{۳۳} اما بررسی نظام‌های باغ ایرانی نشان داد که احساس محصوریت در باغ بیشتر حسی منتج از نظام تمرکز حواس در باغ ایرانی است. انسانی که در محور اصلی باغ حرکت می‌کند، به ندرت می‌تواند دیوار پیرامونی باغ را ببیند، این موضوع نه به دلیل فاصله از آن، بلکه به آن علت است که محورها و مسیرهای حرکتی در باغ در واقع دیدرو هستند (نه راهرو) و محصوریت بصری به وجود می‌آورند. صدای آب و پرندگان، محصوریت شنوایی ایجاد می‌کند. رایحه و عطر گل‌ها و میوه‌ها حس بویایی و چشایی را جلب می‌کند و حرکت بر زمین نرم، به همراه احساس لطافت گیاهان و آب، در حرکت به سمت کوشک، حس لامسه انسان را متوجه خود می‌کند. بنابراین به دلیل آنکه در باغ ایرانی غنای حسی وجود دارد، در یک زمان واحد تمامی حواس پنجگانه انسان در یک محیط تحت تأثیر قرار می‌گیرد و احساس محصوریت تشدید می‌شود. این احساس محصوریت می‌تواند انسان را به احساس خلوت مطلوب نیز هدایت کند.

نظام‌های کالبدی باغ	نظام آب	نظام کاشت	نظام استقرار ابنیه	
نظام ادراکی حواس پنجگانه	حس بینایی	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد دیدرو به جای راهرو در محورها - ایجاد مخروط دیدبه جای زاویه دید - ایجاد محصوریت و جلب تمرکز در دید - ایجاد تراکم مجازی به واسطه شیوه کاشت پنج نقطه‌ای - تأکید بر محورهای عمودی دید با کاشت درختان مرتفع و ایجاد بدنه سبز - ایجاد تنوع رنگی در محیط - با ترکیب گل‌ها و گیاهان - ترکیب‌های گوناگون از یافت‌های ریز یا درشت گل‌ها، گیاهان و درختان 	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد محصوریت کالبدی به وسیله دیوار پیرامونی - کوشک به عنوان محل استقرار و نظاره باغ - ایجاد نظم و تقارن بصری - استقرار ابنیه سکوتی و خدماتی در پیرامون باغ و مخدوش نکردن نظام بصری - تضاد رنگی کوشک و رنگ سبز تند درختان (تأثیر بر هدفمند کرده حرکت در محورهای اصلی) - پیوستگی و امتداد دید عمومی از داخل به خارج و خارج به داخل کوشک 	<ul style="list-style-type: none"> - پیدای پنهان شدن آب - نمایش آب به صورت خطی / سطحی / حجمی / آبشار / آبریز / آبگذر / آبگردان / حوض / فواره / جوی - تأثیر عناصر ویژه مثل سینه کبکی و کفسازی با سنگ در افزایش حجم آب از نظر بصری - انعکاس نور و ایجاد روشنایی - انعکاس تصویر اجزای باغ و ایجاد وسعت مجازی از نظر بصری
	حس شنوایی	<ul style="list-style-type: none"> - جلب پرندگان - صدای حرکت باد در میان درختان 	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد انواع آواها و اصوات آب - انعکاس صوتی - ایجاد محصوریت و جلب تمرکز در شنوایی 	<ul style="list-style-type: none"> - تأثیر محرک‌های شنوایی در فضای داخل کوشک
	حس بویایی و چشایی	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد رطوبت و پراکندگی بوی خاک 	<ul style="list-style-type: none"> - معطر ساختن فضا با گل‌ها و گیاهان و میوه‌ها و ایجاد محصوریت و جلب تمرکز بر بویایی - میوه‌های خوشبو و معطر - انواع میوه‌ها در فصول سال با مصارف خوراکی و درمانی 	<ul style="list-style-type: none"> - تأثیر محرک‌های بویایی / چشایی در فضای داخل کوشک
	حس لامسه یا بساوبایی	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد خنکی (وزش نسیم خنک در ترکیب باد و آب و سایه) - نرم کردن کف سازی مسیر حرکتی 	<ul style="list-style-type: none"> - سایه اندازی - تلطیف هوا و ایجاد محصوریت و جلب تمرکز در لامسه - زدودن و فرونشاندن گرد و غبار هوا 	<ul style="list-style-type: none"> - تأثیر محرک‌های بساوبایی در فضای داخل کوشک - بافت و نسج کاشی صیقلی، آجر، زمین مرطوب، مصالح بومی.
نظام جهت دهنده اصلی	محور حرکتی مستقیم	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد دیدرو در محورهای حرکتی - سایه اندازی بر محور حرکتی - معابر باریک با درختان سایه دار 	<ul style="list-style-type: none"> - احساس هدفدار بودن، فوریت، اکتشاف - ایجاد محور بصری مستقیم میان عمارت سردر و عمارت کوشک 	

مأخذ: نگارنده

جدول شماره ۴- بررسی چگونگی تشکیل نظام تمرکز حواس در باغ ایرانی به وسیله نظام‌ها و عناصر کالبدی آن

تحلیل فرآیند ادراک محیط باغ ایرانی با استفاده از مقایسه تطبیقی آن با مدل بوم شناختی ادراک

تبیین فرآیند ادراکی گسست محیطی - پیوند معنایی

بر اساس، مقایسه تطبیقی نظریه‌های روانشناسی اکولوژیک و نظام تمرکز حواس و محورهای حرکتی در باغ ایرانی، چگونگی ارتباط میان نظام‌های کالبدی و نظام‌های معانی از طریق نظام تمرکز حواس، در نظر انسان حاضر در باغ چنین است: نظام‌های کالبدی باغ، موجب می‌شوند، نظام تمرکز حواس در باغ پدید آید که به طور همزمان تمام حواس پنجگانه انسان را تحت تأثیر قرار می‌دهد و با ایجاد حس محصوریت، وی را از محیط بیرون باغ (خواه کویر باشد، یا شهر، و یا محیط پر ازدحام) جدا می‌کند. با انفعال وی از محیط بیرون در مرحله نخست نوعی آرامش برای انسان به وجود می‌آید چرا که این قابلیت محیط باغ بر اساس شکل یافتگی نظام تمرکز حواس در آن است.

اما نظام تمرکز حواس در محیط باغ ایرانی، انسان را به تأمل، غور، اندیشه دعوت می‌نماید (نظریه دعوت کنندگی محیط) در این مرحله باشند در باغ، بر اساس تجربیات، آگاهی و اطلاعات پیشین که به صورت مستقیم و یا غیر مستقیم از محیط فرهنگی دریافت کرده است، به درک نظام‌های معنایی باغ ایرانی و یا حداقل، پذیرفتن آن‌ها نائل می‌شود و به نظام‌های معنایی پیوند می‌خورد. اما در گام بعدی است که با ارضاء نیاز آرامش^{۲۴} و یا نیاز به خلوت مطلوب، انسان حاضر در باغ، به خود ارزیابی^{۲۵} و خودنگری، دعوت می‌شود. در مراحل بعدی امکان تحقق دستیابی به خود شکوفایی^{۲۶} در زندگی فردی و جمعی پدید می‌آید. تشریح این بحث در نمودار شماره ۴ نمایش داده شده است.

بنابراین نظام تمرکز باغ ایرانی که منتج از نظام‌های کالبدی باغ ایرانی و ویژگی‌های طرح اندازی باغ ایرانی است. تأثیر چند جانبه بر انسان دارد و بر فرآیند ادراک انسان از محیط بسیار موثر است. به طور خلاصه این تأثیرات به شرح زیر است:

۱- پیوند میان نظام‌های کالبدی و معنایی باغ

۲- تأثیر بر کیفیت دعوت کنندگی باغ به کسب آرامش

۳- تأثیر بر کیفیت دعوت کنندگی محیط به تأمل و دریافت معانی باغ^{۲۷}

۴- تأثیر بر کیفیت تأمین خلوت مطلوب در باغ و دعوت به خودارزیابی فردی^{۲۸}

۵- تأثیر بر ایجاد اسباب خودشکوفایی فردی و جمعی^{۲۹}

۶- تأثیر بر بهداشت روان فرد

به طور خلاصه می‌توان گفت: نظام تمرکز حواس در باغ ایرانی از یک سو موجب گسست و انفصال محیط باغ از محیط اطراف می‌شود و از سوی دیگر اسباب دریافت نظام‌های معنایی و اتصال به حیطه معنا را برای انسان پدید می‌آورد.

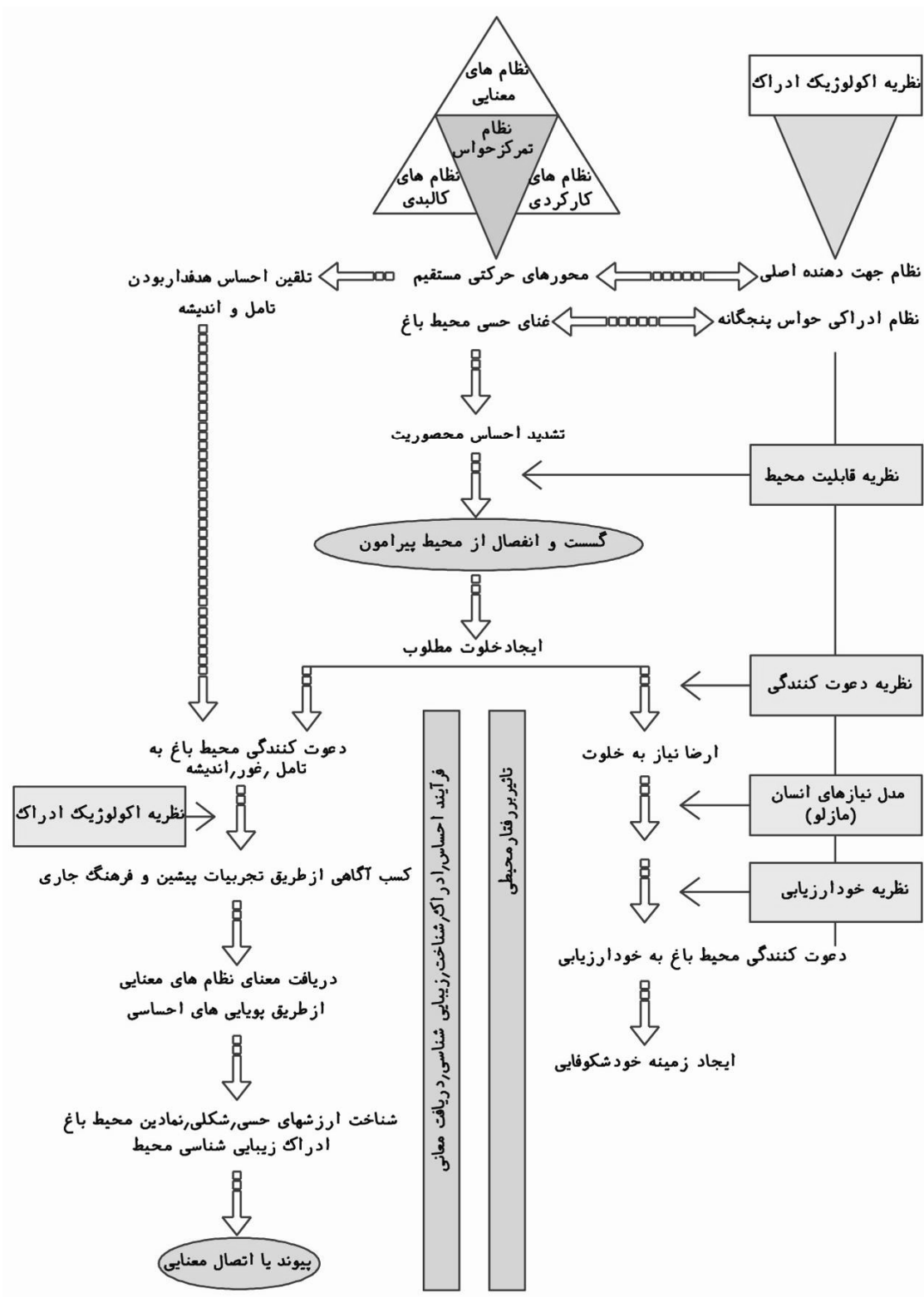
از این رو می‌توان چنین بیان نمود که: نظام تمرکز در باغ ایرانی نوعی "گسست محیطی - پیوست معنایی" در باغ به وجود می‌آورد و میان نظام‌های کالبدی و نظام‌های معنایی باغ، پیوند برقرار می‌کند. به بیان دیگر "دعوت به دریافت معانی محیط از طریق پویایی‌های احساسی در باغ" اتفاق می‌افتد. همچنین نظام تمرکز حواس در باغ در حین فرآیند

"گسست محیطی - پیوست معنایی" در باغ، با ایجاد محصوریت و خلوت مطلوب، انسان را به آرامش دعوت می‌کند و بر ارتقاء بهداشت روان انسان تأثیر مستقیم می‌گذارد به این ترتیب می‌توان گفت که باغ سازی با هدف ارتقای کیفیت محیطی سرزمین (در گذشته)، می‌تواند به باغ سازی باهدف ارتقای بهداشت روان^{۳۰} (دردنیای امروز) تغییر کند.

نتیجه‌گیری

در این تحقیق مشخص شد، نظام معماری باغ ایرانی، که شکل دهنده به نظام‌های کارکردی، کالبدی و معنایی آن است، با پیکره‌مند کردن عناصر محرک حواس پنجگانه در باغ، نظام تمرکز حواس را در آن به وجود می‌آورد که به همراه نظام جهت دهنده اصلی و مسیرهای حرکتی مستقیم در باغ کیفیت دعوت‌کنندگی به آرامش، تأمل، خود ارزیابی و خود شکوفایی برای باشند در باغ را فراهم می‌سازد.

همچنین در تحلیل چگونگی پیوند میان نظام‌های کالبدی و معنایی در باغ ایرانی و با هدف جستجوی چرایی کسب آرامش و دعوت به تأمل در باغ مشخص گردید که باشند در باغ فرایند ادراکی گسست محیطی - پیوست معنایی را تجربه می‌کند که طی آن خلوت مطلوب در محیط باغ بدست می‌آید. این خلوت مطلوب بر اساس مدل بوم‌شناختی ادراک، در گام نخست منجر به ایجاد کیفیت دعوت‌کنندگی به کسب آرامش، تأمل، غور و اندیشه در باغ می‌شود و در مراحل بعدی، و بر اساس آگاهی انسان - که از طریق تجربیات پیشین وی و فرهنگ جاری، کسب شده است - به دریافت نظام‌های معنایی باغ منجر می‌شود که در نهایت به شناخت ارزش‌ها و زیبایی شناسی باغ می‌انجامد و به بیان دیگر پیوند یا اتصال به حیطه معنا رخ می‌دهد. از این رو در این تحقیق، این فرایند ادراکی در محیط باغ ایرانی، به اختصار، فرایند گسست محیطی - پیوست معنایی در باغ ایرانی نامیده شد. از این رو به نظر می‌رسد بازآفرینی باغ ایرانی در محیط کالبدی زندگی از جمله در شهرهای معاصر - که مورد توجه معماران، شهرسازان و برنامه‌ریزان شهری است - باید بر پایه توجه به فرایند ادراکی آن توسط انسان امروز انجام گیرد. زیرا در این صورت می‌تواند در پاسخ به نیازهای انسان معاصر در گام نخست موجب ارتقاء بهداشت روان جامعه گردد و در گام‌های بعدی به پیوند به حیطه معنا بیانجامد و اسباب خودشکوفایی فردی را فراهم آورد.

نمودار ۴- فهم چگونگی فرآیند ادراک محیط باغ ایرانی با استفاده از مقایسه تطبیقی آن با مدل بوم شناختی ادراک - تبیین فرآیند ادراکی گسست محیطی - پیوند معنایی در باغ به واسطه تاثیرنظام تمرکز حواس و ارتباط آن با دیگر نظام های باغ ایرانی
 مأخذ: نگارنده

پی‌نوشت‌ها

1-Ian. Mc harg, 1991

۲- پیشنهاد معماران، طراحان و روان‌شناسان محیط این است که در صورت امکان باغ‌های خانگی به صورت حیاط‌هایی کوچک در اختیار ساکنان هر خانه قرار گیرد تحقیقات نشان داده است این موضوع تأثیر مستقیم و مثبت بر بهبود بهداشت روان انسان دارد.

۳- در باغ‌های شفا بخش (Healing Garden) " طراح، بیشتر به قابلیت فضا برای کاهش تنش، تسکین دادن، آرامش، بازیابی نیز و یا بازگشت سلامت روحی [روانی] و احساسی فرد " تأکید می‌کند. (نیکبخت، ۱۳۸۳، ص ۷۹)

۴- امروزه باغ- پارک‌های عمومی بر اساس الگوهای مشارکت در ساخت محیط و با هدف تأکید بر خود کارایی و خود کمک رسانی مردم و نیز به حرکت در آوردن جامعه برای ارتقاء و پیشرفت اقتصادی، اجتماعی و محیطی، ساخته می‌شوند.

۵- باغ‌های محصور (Enclosed Garden)، به عنوان واحه‌هایی در شهر عمل می‌کنند که در محدوده‌های کوچک، بخشی از طبیعت را در اختیار شهروندان قرار می‌دهند. (Aben & Wit, 1999, P.228)

۶- از جمله، خانم ویکتوریاسکویل وست (۱۹۵۳، ص ۴۲۸) می‌نویسد: به نظر من تمایل ایرانیان برای داشتن گوشه خلوت و واحه‌ای سرسبز و ظریف در میان سرزمین وسیع این کشور یک تمایل روحی و روانی است و ایرانی می‌خواسته است چند خط مستقیم و چند واحد دقیق ریاضی که مخلوق فکر خودش باشد، در برابر اراضی بایر و وحشت آور خارج از باغ خویش داشته باشد تا به هر نحوی شده تاحدی آن سرزمین را تحت تسلط خود درآورد.

۷- در تحلیل محتوای کیفی، متن به شیوه‌ای قاعده‌مند و گام به گام به واحدهای تحلیلی تقسیم می‌شود و با دنبال کردن سؤال اصلی یا همان مسأله پژوهش، مقوله‌ها بر اساس جنبه‌های نظری ویژه، تکوین می‌یابند و از طریق حلقه‌های بازخورد و بازنگری‌های لازم، تطابق مقوله‌ها در رابطه با نظریه و شیوه‌های تحلیل تضمین می‌شود. (حریری، ۱۳۸۵، ص ۲۶۴)

8-Inductive Category Development

9-Deductive Category Development

۱۰- به نظر می‌رسد معماران معاصر در مکان‌ها و زمان‌های مختلف، از آنچه در بخش‌هایی از علوم مختلف، مانند زیست‌شناسی، روان‌شناسی، فلسفه، دین‌شناسی و... می‌گذرد بهره گرفته، آنها را به ابزاری برای نگاه به آنچه در دنیای معماری می‌گذرد تبدیل نموده‌اند.

۱۱- شولتز نیز نظریات هایدگر در معماری بهره برده است.
۱۲- بخصوص در مباحثی چون اقلیم هشتم و حکمت مینویی که بر مبنای حکمت اشراق، سهروردی است، به جستجوی چستی باغ پرداخته‌اند. (دادبه، ۱۳۸۳)

۱۳- اما از آنجا که در این بخش دسته‌بندی بر اساس، جدایی و یا عدم جدایی شناسنده و موضوع مورد شناسایی، انجام شده است. هر دو این مباحث تحت عنوان پژوهش‌های پدیدارشناسانه آورده می‌شود. همچنین این موضوع عدم جدایی مشاهده و مشاهده‌گر هم به عنوان قانون و هم به عنوان یکی از دستاوردهای کشف قواعد حاکم بر فیزیک کوانتوم سبب شد بازخوانی باغ بر مبنای تئوری شعور که بر گرفته از فیزیک کوانتوم است، نیز در این بخش ارائه شود.

۱۴- "در حالی که در قرن بیستم میلادی نظریه گشتالت بیشترین تأثیر را بر انگاره‌های طراحان محیط داشته است، در دوران اخیر این نظریه از سوی نظریه مبتنی بر روانشناسی اکولوژیک... مورد سوال قرار گرفته است." (لنگ، ۱۹۸۷، ص ۹۷) به بیانی دیگر روانشناسی اکولوژیک هم در تبیین نظریه‌های علوم رفتاری و هم علوم ادراک و شناخت محیط، ضمن آنکه در برخی موارد از یافته‌ها در روانشناسی گشتالت استفاده می‌کند، راهکارهای ملموس‌تری برای فهم فرآیند ادراک، شناخت و رفتار محیطی در اختیار طراحان قرار می‌دهد.

15- Cognition & Perception

۱۶- محققان شخصیت و ویژگی‌های افراد را در پاسخ به محیط و انجام رفتار محیطی مؤثر می‌دانند. گیفورد، بر اساس پژوهش‌های انجام شده، هشت شخصیت را برای افراد معرفی می‌کند: روحانیت‌گرایی / مدنیت‌گرایی / سازگاری محیطی / محرک‌طلبی / باور محیطی / باستان‌گرایی / نیاز به تنهایی / جهت‌گیری مکانیکی (گیفورد، ۱۹۹۷، ص ۴۶)

۱۷- برگرفته از، مرتضوی، ۱۳۸۰، ص ۶۶

۱۸- محققان روانشناسی اکولوژیک محیط عقیده دارند که: "اشیاء کیفیتی درخواست کننده (Demand) و یا دعوت کننده (Invitational) دارند." مثلاً یک جعبه پستی به پست کردن نامه دعوت می‌کند و یا به بیان لویی کان، "یک آجر می‌خواهد یک قوس باشد." محققان و پژوهشگران این کیفیت اشیاء را به محیط تعمیم داده‌اند و گاه نیز واژه‌های گوناگونی را به کار برده‌اند که مفهوم یگانه‌ای دارند. "گیبسون این مفهوم را از مفهوم قابلیت اشیاء ۱ که کورت لوین (Kurt Lewin) مطرح کرد، گرفته است. این واژه در زبان انگلیسی توسط یک نویسنده به کیفیت دعوت کنندگی (Invitational Quality) و توسط نویسنده دیگری به قدر (Valence) ترجمه شده است (به نقل از جان لنگ، ۱۹۸۷، ص ۹۳)

۱۹- براساس تحقیقات انجام شده باغ ایرانی، در ایران کهن به عنوان تمثیلی از کیهان و پردیس است، در ایران تاریخی به عنوان تمثیلی از بهشت قرآنی است و در دیدگاه عرفانی به عنوان تمثیلی از وجه باطنی خلقت، معنی دارد و با اینکه ویژگی‌های کالبدی آن در تغییر پارادایم‌های فرهنگی-اعتقادی، تغییر محسوس ندارد. اما می‌تواند نظام‌های معنایی ذکر شده را به ذهن باشنده در باغ متبادر کند و به ادراک و شناخت وی در آید.

۲۰- نقل از اردلان، بختیار، ۱۳۸۳، ص ۶۸

۲۱- به نقل از میر فندرسکی، ۱۳۸۳، ص ۱۰

۲۲- در این بخش از نوشتار عبارات داخل علامت (") به نقل از John L. Matloch در کتاب Introduction to Landscape Design است.

۲۳- مسعودی، عباس، (۱۳۸۲)

۲۴- منطبق با نظریه نیازهای انسان مطرح شده توسط آبراهام مازلو.

۲۵- منطبق با خودارزیابی یا خود سنجی به این معنا که فرد می‌تواند در تنهایی، تجربیات خود را بررسی کند، اطلاعاتی را که براساس کنش متقابل با دیگران کسب کرده ارزیابی کند و باتکیه بر آن‌ها برای رفتار خود برنامه بریزد.

۲۶- تأمین خلوت در محیط پاسخ به نیاز به هویت، انگیزش و امنیت را نیز فراهم می‌آورد. بنابراین می‌تواند موجب خویش شدن نگرانی انسان شود، هم به هویت فردی وی ارزش دهد و هم موجبات خود ارزیابی و خود سنجی وی را برای پاسخ به نیاز خود شکوفایی، فراهم آورد.

۲۷- کیفیت دعوت کنندگی در محیط باغ ایرانی، که منتج از نظام تمرکز حواس در آن است انسان را به تأمل، غور و اندیشه نیز دعوت می‌کند و بر اساس نظریه بوم شناختی ادراک، انسان ایرانی، بر مبنی تجربیات، آگاهی و اطلاعات پیشین که از فرهنگ خود دریافت کرده است، نظام‌های معنایی باغ را دریافت می‌کند. (تعبیر بهشت، پردیس، را مناسب با محیط باغ ارزیابی می‌کند) و به این ترتیب انسان ارزش‌های حسی، شکلی و نمادین (زیبایی شناسی) باغ را دریافت می‌کند.

۲۸- همچنین نظام تمرکز حواس، در مراحل بعدی و با تکرار حضور انسان در باغ و یا مشارکت وی در ساخت باغ و نگهداری گیاهان، موجب ارضاء نیاز به آرامش و خلوت مطلوب برای انسان می‌شود و بر اساس نظریه خود ارزیابی، انسان را به خود سنجی، خود نگری دعوت می‌کند.

۲۹- تأمین خلوت مطلوب و کیفیت دعوت کنندگی محیط باغ به تأمل، غور و اندیشه، که می‌تواند سبب خود ارزیابی شخص شود در گام‌های بعدی اسباب خود شکوفایی فردی و جمعی را پدید می‌آورد.

30- Gardening for the Soil is changed to Gardening for the Soul.

فهرست مراجع

- ۱- اردلان، نادر و بختیار، لاله، (۱۳۸۳). «حس وحدت (سنت عرفانی در معماری ایرانی) با مقدمه "سید حسین نصر"»، ترجمه حمید شاهرخ، نشر خاک.
- ۲- چگینی، ناصر نوروز زاده، (۱۳۸۱). «دایر المعارف بزرگ اسلامی»، جلد یازدهم، باغ، مرکز دایرةالمعارف بزرگ اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- ۳- دادبه، آریاسپ، (۱۳۸۳). «مکتب های باغ آریایی»، مجله موزه‌ها، شماره ۴۱، سازمان میراث فرهنگی و گردشگری.
- ۴- سکویل وست، ویکتوریا، (۱۹۵۳). «باغهای ایران»، کتاب میراث ایران تألیف سیزده تن از خاورشناسان، زیر نظارت ج. آبربی، ترجمه: بیرشک، بازارگاد، حاتمی، سعیدی، صدیقی، معین، مجموعه ایرانشناسی. بنگاه ترجمه و نشر کتاب، تهران ۱۳۳۶.
- ۵- شاهچراغی، آزاده، (۱۳۸۷). «بازآفرینی نظام معماری باغ ایرانی»، رساله دکتری معماری، دانشکده هنر و معماری دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.
- ۶- حریری، نجلا، (۱۳۸۵). «اصول و روش های پژوهش کیفی»، نشر، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.
- ۷- گیفورد، رابرت، (۱۹۹۷). «ادراک و شناخت محیطی»، ترجمه نسرین دهباشی، شخصیت و محیط، ترجمه جواهریان، بنی اسدی، پهلوان شریف، فضاهای شخصی، ترجمه شبنم صحرائی، فصلنامه معماری و فرهنگ سال اول، شماره دوم و سوم، ۱۳۷۸.
- ۸- لنگ، جان، (۱۹۸۷). «آفرینش نظریه معماری (نقش علوم رفتاری در طراحی محیط)»، ترجمه علیرضا عینی فر، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ دوم، ۱۳۸۳.
- ۹- ماتلاک، جان، (۱۳۷۹). «آشنایی با طراحی محیط و منظر»، ترجمه: معاونت آموزش و پژوهش سازمان پارک‌ها و فضای سبز شهر تهران، چاپ اول ۱۳۷۹.
- ۱۰- مرتضوی، شهرناز، (۱۳۸۰). «روانشناسی محیط و کار برد آن»، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۰.
- ۱۱- مسعودی، عباس، (۱۳۸۲). «بررسی دیوار به عنوان یکی از اجزای تشکیل دهنده باغ ایرانی»، فصلنامه معماری و فرهنگ، سال پنجم، شماره چهاردهم تابستان ۱۳۸۲.
- ۱۲- میرفندرسکی، محمد امین، (۱۳۷۴). «باغ به مثابه پیش آیند شهر»، مجمعه مقالات نخستین کنگره تاریخ معماری و شهرسازی ایران - جلد پنجم - سازمان میراث فرهنگی کشور.
- ۱۳- میرفندرسکی، محمد امین، (۱۳۸۳). «باغ ایرانی چیست؟ باغ ایرانی در کجاست؟»، خلاصه مقالات نخستین همایش باغ ایرانی، سازمان میراث فرهنگی و گردشگری کشور.
- ۱۴- نیکبخت، علی، (۱۳۸۳). «پژشکی در منظر سازی نوین: باغ های شفافبخش»، فصلنامه باغ نظر، پژوهشکده نظر، سال اول، شماره دوم، زمستان ۱۳۸۳.
- ۱۵- هردگ، کلاوس، (۱۹۹۰). «ساختار شکل در معماری اسلامی ایران و ترکستان»، ترجمه واحد پژوهش و ترجمه مهندسان مشاور بانیان - انتشارات بوم مترجم، محمد تقی زاده مطلق، ویرایش محمد رضا نسرین - چاپ اول ۱۳۷۶.

16- Aben, Rob and de wit Saskia, (1999). "The Enclosed Garden" , (History and D EVELOPMENT OF THE Hortus conclusus and its Reintroduction into the present- day urban Landscape) second revised edition , 2001,010 publishers, Rotterdam.

17- Gifford, Robert, (1997). "Environmental Psychology , Principles & Practice", Allyne & Bacon.

18- Herdeg , Klaus,(1990). "Three Gardens Formal structure in Islamic Architecture Of Iran and Turkistan" , preface by Oleg Grabar, Rizzoli International publications , INC United States of America.

19- Ian L .Mc harg, (1991). "Design with Nature", Knopf Publishing Group.